

ті, спрямованої на реалізацію комунікаційного потенціалу студентського об'єднання, як створення педагогічних умов для оволодіння студентами сукупністю комунікаційних компетентностей, розвитку та реалізації особистісних комунікаційних якостей і здібностей, необхідних для успішного становлення цілісної особистості.

Висновки. Підсумовуючи вищесказане, зазначаємо, що проблема системної організації позааудиторної роботи з реалізації комунікаційного потенціалу студентського об'єднання залишається актуальною, потребує ґрунтовного вивчення, дослідження та практичного апробування у психолого-педагогічній діяльності вищої школи.

Література

1. Абдулов Р.М. Организация внеаудиторной воспитательной работы со студентами (негосударственные высшие учебные заведения) : учебно-методическое пособие / Р.М. Абдулов. – Павлоград : ЗПИЭУ, 2003. – 137 с.
2. Кузьмінський А.І. Педагогіка вищої школи : навчальний посібник / А.І. Кузьмінський. – К. : Знання, 2005. – 486 с.
3. Кобрій О.М. Методика позаурочної діяльності : навчальний посібник для студентів педагогічних закладів / О.М. Кобрій, М.М. Чепіль. – Дрогобич : Відродження, 1999. – 150 с.
4. Лозова В.І. Теоретичні основи виховання і навчання : навчальний посібник для студентів пед. навч. закладів / В.І. Лозова, Г.В. Троцько. – Харків, 1997. – 338 с.
5. Гуменникова Т.Р. Потенційні можливості позааудиторної роботи щодо підготовки студентів до особистісно орієнтованого виховання / Т.Р. Гуменникова // Науковий вісник Південноукраїнського держ. пед. ун-ту : зб. наук. праць. – Одеса, 2004. – Вип. 12. – С. 58–61.
6. Петриченко Л. Система позааудиторної роботи, спрямованої на підготовку майбутнього вчителя до творчої професійної діяльності / Л. Петриченко // Гуманізація навчально-виховного процесу : зб. наук. праць. – Слов'янськ, 2010. – Вип. 11. – С. 33–40.
7. Коваль В.Ю. Система позааудиторної діяльності студентів вищих навчальних закладів [Електронний ресурс] / В.Ю. Коваль. – Режим доступу: http://www.nbu.gov.ua/portal/soc_gum/Npdntu_pps/2009_6/koval.pdf.
8. Донченко М.В. Професійно-педагогічна підготовка майбутніх вчителів у позааудиторній роботі у вищих навчальних педагогічних закладах України (друга половина ХХ століття) : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.01 / М.В. Донченко ; Харківський держ. пед. ун-т ім. Г.С. Сковороди. – Харків, 2004.
9. Козырева Т.В. Педагогические условия организации социального творчества студентов вуза во внеаудиторной деятельности : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.02 / Т.В. Козырева. – Кострома : РГБ, 2006.
10. Кондрашова Л.В. Теоретические основы воспитания нравственно-психологической готовности студентов пединститутов к профессиональной деятельности : дис. ... докт. пед. наук / Л.В. Кондрашова. – М., 1989. – 363 с.
11. Медведева О.Р. Формування творчих умінь студентів у позааудиторній виховній роботі : автореф. дис. ... канд. пед. наук / О.Р. Медведева ; Харківський держ. пед. ун-т ім. Г.С. Сковороди : 13.00.04. – Харків, 2008. – 19 с.
12. Словник педагогічних термінів [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://pidruchniki.com.ua/pedagogika/slovník_pedagogichnih_terminiv.

СУЩЕНКО Л.О.

НАВЧАЛЬНИЙ ДІАЛОГ ЯК ЧИННИК УСПІШНОЇ ГУМАНІСТИЧНО ЗОРІЄНТОВАНОЇ ВЗАЄМОДІЇ ВИКЛАДАЧА Й СТУДЕНТА

Соціально-економічні зміни, реформування системи освіти на гуманістичних і демократичних засадах, перехід із предметного на особистісно орієнтоване навчання створюють умови для саморозвитку, самореалізації особистості в навчальному процесі, результативність якого неможлива без

детального аналізу процесу професійної підготовки майбутніх фахівців і пошуку шляхів її подальшого вдосконалення.

Аналіз практики роботи вищих закладів освіти дає змогу стверджувати пріоритетність інформативно-описового характеру навчання і, як наслідок, – закріплення у майбутніх спеціалістів пасивних виконавців професійних функцій. Така організація навчального процесу породжує формалізм і негативно впливає на якість підготовки кадрів.

Орієнтація педагогічного процесу на особистість студента, формування гуманістичної спрямованості якої передбачає, насамперед, розвиток її діалогічної свідомості та мислення, діалогічного буття (Ш. Амонашвілі, І. Бех, В. Біблер, І. Зязюн, С. Курганов, В. Литовський, А. Маслоу, К. Роджерс та ін.), сприяє вирішенню суперечностей, що існують у педагогічній практиці між творчою природою пізнавальної діяльності й репродуктивним характером навчання; зростанням обсягу навчальної інформації, яка підлягає засвоєнню, і недостатньо ефективними формами і методами її передачі.

Сьогодні відчувається потреба в такій людській взаємодії, яка при всій розбіжності поглядів, позицій, установок ґрунтується на принципах діалогічного спілкування, співробітництва і співтворчості. Однак викладач не завжди готовий будувати відносини зі студентами на діалогічній основі, використовуючи навчальний діалог як форму спілкування, навчання і засіб творчого розвитку їхньої особистості. Якщо на заняттях наявний діалог, то він частіше виступає організаційною формою, а не педагогічною цінністю, принципом, умовою творчої роботи викладача й студента, самовдосконалення їхньої особистості [2].

Тому проблема побудови навчального процесу на принципах діалогічного спілкування, співпраці й співтворчості є особливо актуальною.

Мета статті – розкрити наукові засади процесу організації навчального діалогу як чинника успішної гуманістично зорієнтованої взаємодії викладача й студента.

Дослідження проблем діалогу та діалогічності надзвичайно різноаспектні. У працях Л. Виготського, П. Гальперіна, О. Леонтєва, С. Рубінштейна розглядається природа діалогічності мови та мислення. Діалог як форма навчання аналізується В. Андрієвською, С. Кургановим, Є. Машбіцем тощо. Можливості діалогу як форми спілкування, стилю взаємодії, засобу взаємовпливу та взаєморозуміння висвітлюються Г. Андрєєвою, О. Бодальовим, А. Добровичем, І. Зязюном, Л. Крамущенко, В. Ляудісом, Г. Сагач та ін.

Аналіз психолого-педагогічної літератури свідчить про відсутність навіть однозначного розуміння сутності поняття “діалог”, “діалогічний підхід”, “діалогічне спілкування”, чіткого визначення його структури. Так, діалог, з одного боку, розглядається як найбільш демократична форма спілкування, а з іншого, – як тип спілкування, характерний для певних видів взаємодії [1].

Одні автори розглядають діалог як безпосереднє мовне спілкування двох людей, підкреслюючи специфічність такої форми спілкування, зумовлену спільними зусиллями двох суб'єктів. Інші вважають, що взаємодія двох суб'єктів сама по собі ще не є діалогом; останній виникає там, де є взаємодія двох різних змістовних позицій (вони можуть належати як співрозмовникам, так і одній людині). Розглядаючи діалог у різних площинах, О. Ковальов визначає його як:

- первинну, родову форму людського спілкування;
- провідним чинником розвитку особистості;
- принципом і методом вивчення особистості;
- процесом, що розгортається за своїми законами та власною внутрішньою динамікою;
- первинним психічним станом, що розгортається в міжособистісному просторі спілкування;
- найефективнішим методом педагогічних, психокорекційних впливів;
- творчим процесом.

Діалогічне спілкування, на думку Л. Петровської, характеризується рівністю сторін, суб'єктивною позицією учасників, взаємною активністю, за якої кожен не тільки відчуває вплив, а й сам однаковою мірою впливає на іншого взаємним проникненням партнерів у світ почуттів і переживань, готовністю приєднатися до точки зору іншої сторони, прагненням до співучасті, співпереживання [1].

Як зауважує О. Гойхман: “Діалог – процес взаємного спілкування, коли репліка змінюється відповідною фразою і відбувається постійна зміна ролей” [1]. Він виділяє ряд умов для здійснення діалогу між партнерами мовної комунікації: вихідний розрив у знаннях, потреба в спілкуванні, детермінізм, тобто дотримання причинно-наслідкових зв'язків – загальна пам'ять, загальні мовні знання, семантична зв'язність діалогу.

Дослідниця Л. Зазуліна стверджує, що діалогічна форма навчання надає кожному студенту можливість висловитися й викласти свою думку. У діалозі велике значення мають так звані діалогічні відносини, про які переконливо писав М. Бахтін: “Діалогічна реакція персоніфікує всяке висловлювання, на яке реагує”. Характерним для діалогу є те, що в двоголосому слові, у репліках діалогу чуже слово, позиція враховуються, на них реагують [1].

Взагалі підготовку майбутнього спеціаліста не можна вважати успішною, якщо при високому рівні професійних знань та вмінь у нього не сформована гуманність як найвища особистісна риса людини. Звідси логічно випливає єдність професійної підготовки та її гуманістичного аспекту.

Діалог на локальному та глобальному рівнях є способом спілкування та розуміння, співіснування історично різних культур, засобом продуктивного мислення та розвитку особистості, а відтак – концептуальною основою нової освіти. Дослідження проблем діалогу та діалогічності надзви-

чайно різноаспектні. Сократ і Платон розглядали діалог як засіб пізнання, знаходження істини; Ф. Шлейермахер – як засіб самосвідомості, самопізнання особистості; М. Бубер, К. Яксперс – як засіб духовного єднання людей та їхнього духовного просвітлення.

Професійна діяльність викладача за своєю природою і результатами має бути гуманістичною, а тому вимагає гуманістичних відносин між суб'єктами навчального процесу. Навчання гуманістичній взаємодії розпочинається у вищому навчальному закладі. Але, на жаль, ця проблема висвітлюється лише в певних модулях психолого-педагогічних дисциплін, інформація з яких не переноситься на інші теми, вона безпосередньо не вводиться до дидактичного простору занять.

Як свідчить практика, викладачі розглядають професійну підготовку студентів у відриві від гуманістичної парадигми розвитку системи освіти або приділяють увагу лише формуванню знань гуманістичного характеру. Це відбувається тому, що в навчальному процесі недостатньо використовується діалогічна взаємодія, яка сприяє розвитку у студентів емпатії й перцептивності, допомагає їм зумовлює ціннісний вибір, формує в них здатність творчо вирішувати педагогічні завдання, допомагає становленню рефлексії та оцінного ставлення до діяльності.

У діалогічному спілкуванні немає місця пасивній присутності. Його учасники – це партнери у власному розумінні слова, співрозмовники, які поєднані спільністю мотиву діяльності та пов'язані відносинами співавторства, взаємної підтримки і взаємодопомоги. Діалог неможливий без свободи всіх його учасників. Тому продуктивний діалог потребує від викладача шанобливого ставлення до думки кожного студента, готовності приєднатися до його точки зору, критичного осмислення власної позиції. Викладач повинен визнати право особистості на свій варіант відповіді, на помилкове судження, підкреслюючи в такій ситуації важливість роздумів студента.

Професійна підготовка має ґрунтуватися саме на етико-гуманістичних законах і принципах, для педагогічного ж аспекту гуманізму доцільно вживати термін “гуманність”. Гуманізм і гуманність мають відмінні сенсові функції: основною соціальною функцією гуманізму є озброєння цивілізації цінностями людства й орієнтація на кращі надбання (краса, воля, почуття), а педагогічною функцією гуманності – орієнтація людини на її обов'язок бути людиною.

В особистості людини гуманізм реалізується через гуманність як основну її якість, котра зумовлена моральними нормами і ціннісними установками на соціальні об'єкти (людину, групу, живу істоту), у свідомості знайшла відображення у переживанні, співчутті, а в діяльності реалізується в актах допомоги, співучасті.

Гуманістично зорієнтована підготовка майбутнього фахівця є передумовою ефективною професійною діяльністю; специфікою такої підготовки є те, що вона будується на засадах діалогічної взаємодії, у центрі якої – осо-

бистість з її самобутнім та унікальним ставленням до оточуючого світу, інших людей.

Діалог має бути гуманістично зорієнтованим, коли викладач, спілкуючись зі студентом, намагається зрозуміти та прийняти його позицію або ж об'єктивно з'ясувати причини її неприйняття. Педагогічна парадигма викладача полягає в розумінні розвитку особистості як руху від уміння слухати і розуміти інші "голоси" до вміння вести з нею діалог, сумніватися, здійснювати спільний пошук істини й бути відкритим множині суб'єктів. Гуманність діалогічного спілкування передбачає рівноправність позицій, наявність альтруїстичних та емпатійних особливостей особистості викладача: повагу до думок, учинків і справ студента, довіру до нього, співпереживання, уміння бачити в партнерові співучасника навчального процесу. У діалозі відбувається прямий рух від потреб людини до невідомого напрямку її мислення і рух навпаки: від динаміки думки – до динаміки поведінки – конкретної діяльності особи.

Навчальний діалог є цілеспрямованою, організованою взаємодією суб'єктів педагогічного процесу, будується на принципах співпраці, співтворчості, передбачає наявність проблеми, що має різні варіанти вирішення, бажання студентів у процесі взаємного обміну думками знайти в різних відповідях найбільш оптимальну. Навчальний діалог виконує інформативну, регулювальну функції та забезпечує розвивальний характер навчання [3].

Орієнтація на поліфункціональність спілкування дає викладачеві змогу організувати взаємодію на заняттях і поза ними як цілісний процес: не обмежуватися плануванням лише інформаційної функції, а створювати умови для обміну ставленнями, переживаннями; допомагати кожній особистості гідно самоствердитися в колективі, забезпечуючи співробітництво і співтворчість в аудиторії.

Спілкування педагога зі студентами є специфічним, адже за статусом вони виступають з різних позицій: викладач організовує взаємодію, студент сприймає її і включається в неї. Треба допомогти йому стати активним співучасником педагогічного процесу, забезпечити умови для реалізації його потенційних можливостей, тобто суб'єкт-суб'єктний характер педагогічних стосунків.

Суб'єкт-суб'єктний характер педагогічного спілкування – принцип його ефективної організації, що полягає у рівності психологічних позицій, взаємній гуманістичній установці, активності викладача й студентів, взаємопроникненні їх у світ почуттів і переживань, готовності прийняти співрозмовника, взаємодіяти з ним.

Головними ознаками навчального діалогу на суб'єкт-суб'єктному ґрунті є:

1. Особистісна орієнтація співрозмовників – готовність бачити і розуміти співрозмовника; самооцінне ставлення до іншого. Враховуючи право кожного на вибір, ми повинні прагнути не нав'язувати думку, а допомогти іншому обрати власний шлях вирішення проблеми. У конкретній ситуації це може реалізуватися за допомогою різних прийомів.

2. Рівність психологічних позицій співрозмовників. Хоча викладач і студенти нерівні соціально (різні життєвий досвід, ролі у взаємодії), проте для забезпечення активності останніх, через яку ми можемо сподіватися на розвиток його особистості, слід уникати домінування педагога і визнавати право студента на власну думку, позицію, бути готовим самому також змінюватися. Студенти хочуть, щоб з ними радилися, зважали на їхні міркування, і завдання викладача – враховувати цю потребу.

3. Проникнення у світ почуттів і переживань, готовність стати на позицію співрозмовника. Це діалог за законами взаємної довіри, коли партнери дослухаються один до одного, поділяють почуття, співпереживають.

4. Нестандартні прийоми у процесі навчального діалогу, що є наслідком відходу від суто рольової позиції викладача.

Висновки. Отже, яким має бути психологічний портрет особистісно орієнтованого викладача вищої школи?

1. Він відкритий і доступний для будь-якого студента, не викликає в нього страху, дає можливість висловлювати свої думки і почуття, відвертий у своїх поглядах.

2. Демонструє цілковиту довіру до студентів, не принижує їхньої гідності.

3. Щиро цікавиться життям студентів, не байдужий до їхніх проблем, справедливий.

4. Виявляє емпатійне розуміння – бачення поведінки майбутнього фахівця його ж очима, вміє “постояти в чужих черевиках”, відчуваючи внутрішній світ студента.

5. Надає реальну допомогу.

Як бачимо, головне у викладача – потенціал його цінностей, чи є в нього, за словами В. Сухомлинського, спрямованість на людину, здатність поважати і любити іншого.

Таким чином, залучення студентів до різноманітних форм діалогічної взаємодії в навчальному процесі створює можливості для формування не тільки комунікативної особистості майбутнього фахівця, а й здатного до активності викладача й студентів, взаємопроникненні їх у світ почуттів і переживань, готовності прийняти співрозмовника, взаємодіяти з ним.

Література

1. Волкова Н.П. Діалогове навчання – умова формування комунікативної особистості майбутнього педагога / Н.П. Волкова // Педагогіка і психологія формування творчої особистості: проблеми і пошуки : зб. наук. пр. / [редкол.: Т.І. Сущенко]. – 2003. – Вип. 27. – С. 176–181.

2. Глазкова І.Я. Підготовка майбутнього вчителя до організації навчального діалогу в професійній діяльності : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук : спец. 13.00.04 / І.Я. Глазкова. – Харків, 2004. – 25 с.

3. Шепеленко Т.Л. Діалогове навчання як умова формування комунікативної компетентності студентів економічного університету / Т.Л. Шепеленко // Педагогіка і психологія формування творчої особистості: проблеми і пошуки : зб. наук. пр. / [редкол.: Т.І. Сущенко]. – 2002. – Вип. 22. – С. 158–163.